

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

cus Ogden merkbaar is in deze roman. Hij beschrijft mooi de gedachten, gevoelens, motivaties en innerlijke conflicten van zijn personages. Ogden verkent hun innerlijke wereld, zoals hij gewend is als voltijds werkzaam psychoanalyticus. De plot is een variatie op oedipale thema's. Elk personage krijgt te maken met het noodlot dat hem of haar treft. Ondanks de moeilijke omstandigheden maakt ieder er het best mogelijke van, ook al is niet elke oplossing even succesvol. In hoofdstuk zeventien consulteert het personage Margaret een psychoanalytische psychiater. Ogden beschrijft hoe ze zich aanmeldt met een drogreden die door de psychiater mooi wordt doorgeprikt. Eigenlijk weet ze niet wat haar scheelt; dat is ook de reden waarom een psychoanalytische behandeling wordt voorgesteld. De psychiater prikkelt vooral haar nieuwsgierigheid naar wat er in haar gebeurt en naar de waarheid over zichzelf. Op pagina 238 lezen we enkele beschouwingen over de waarheid en de leugen die getuigen van de invloed van Bion. En toch is deze roman eigenlijk opvallend weinig psychoanalytisch. Het is alsof Ogden zijn artistieke creatie niet wilde laten bezoedelen door psychoanalytische theorieën. Daarin is hij goed geslaagd.

Sándor Ferenczi en zijn nalatenschap

Bespreking van

Arnold Rachman (red.) (2016). *The Budapest school of psychoanalysis — The origin of a two-person psychology and emphatic perspective*. Londen: Routledge. ISBN 978 1 138 19521 9, 222 pp., £34.99

SYLVIA JANSON

De titel van dit boek sprak niet direct tot mijn verbeelding. Een analytische school in Boedapest? Wie behoren tot deze school?

En wat zijn hun ideeën? Zij zouden zelfs een psychoanalytisch paradigma hebben ontwikkeld dat een alternatief zou zijn voor de freudiaanse traditie, aldus Arnold Rachman de redacteur. Hoewel ik even veronderstelde dat met het woord *Emphatic* iets benadrukt moet worden, blijkt dit een spelfout te zijn. Sándor Ferenczi (1873-1933) is de centrale figuur van deze school. In 2011 werd het Ferenczi-huis in Boedapest geopend, een archief en internationaal studiecentrum. Hij experimenteerde met wederzijdse analyse, waarbij hij zichzelf ook door zijn patiënten liet analyseren. Dat is hem duur komen te staan. Hij werd decennia lang verguisd in de analytische wereld. Volgens Ernest Jones, die zelf door Ferenczi was geanalyseerd, zou hij paranoïd-psychotisch zijn geweest. Dit werd lange tijd voor waar aangenomen in analytische kringen. Judith Dupont bespreekt op boeiende wijze Ferenczi's *Clinical Diary* dat in 1932 verscheen. Hierin beschrijft hij nauwgezet, openhartig en geleid door weinig censuur wat hij denkt en voelt en hoe hij tot zijn wijze van werken komt. Ferenczi zou niet aan paranoïde wanen hebben geleden, maar grenzeloos betrokken zijn geweest bij zijn patiënten. Hij werd ook wel de expert van de moeilijke gevallen genoemd. Hij bleef vasthouden aan de traumatheorie en veel meer dan Freud en andere tijdgenoten legde hij nadruk op de vroege moeder-kind relatie. Trauma heeft overigens een brede betekenis bij Ferenczi. Ouders die de waarnemingen van het kind in twijfel trekken, zouden het bestaan van het kind ontkennen en het daarmee traumatiseren. Patiënten kunnen opnieuw getraumatiseerd worden door een analyticus, die niet eerlijk en oprecht is en rigide vasthoudt aan zijn theorie of aan een bepaalde wijze van werken. Ferenczi experimenteerde met een actieve techniek, met flexibiliteit en toegankelijkheid, en uiteindelijk met wederzijdse analyse. Zo zou hij tegemoet kunnen komen aan de hypersensitiviteit van de patiënt, die in zijn regressieve toestand gebaat zou zijn bij bevestiging van zijn waarnemingen. Hij realiseerde

zich echter uiteindelijk dat een wederzijdse analyse niet alleen hemzelf in een lastige positie plaatste, maar dat deze bovenal onmogelijk bleek. André Haynal bespreekt Ferenczi's positie in de analytische wereld. In 1909 introduceerde hij zichzelf met een belangrijk werk over introjectie en overdracht. Hiermee heeft hij de basis gelegd voor de ideeën over projectieve identificatie van Melanie Klein, een van zijn studenten. Klein heeft later afstand van hem genomen. Ferenczi ging deel uitmaken van het geheim comité en er ontstond een uitgebreide briefwisseling met Freud, die maar liefst vijftienvintig jaar duurde. Ze waren beiden geïnteresseerd in de relatie tussen patiënt en analyticus, maar Freud legde de nadruk op de analyticus als overdrachtsfiguur en Ferenczi zag de analyticus meer als reëel object. Beiden aarzelden niet om hun ideeën te herzien. Freud zou veel bewondering hebben gehad voor Ferenczi's *Clinical Diary*. In de daarop volgende hoofdstukken van Lewis Aron en Karen Starr en van Peter Hoffer wordt de relatie tussen Freud en Ferenczi uitgebreider uit de doeken gedaan. Zij gingen samen op vakantie, werkten samen aan het geval Schreber, waarin een relatie werd gelegd tussen paranoia en verdrongen homoseksualiteit, en aan Ferenczi's *Theory of Genitality*. Hoewel Ferenczi zich ogenschijnlijk niet ondergeschikt opstelde naar Freud en sterk verlangde naar wederzijdse openheid, voelde hij zich nooit volledig vrij in hun contact en heeft Freud hem nooit als gelijke behandeld. Er zou bij Ferenczi in sterke mate sprake zijn geweest van homo-erotische afweer, door beiden geduid als infantiele seksuele wensen. Ferenczi hield echter vol dat er een gezonde kern in zijn verlangen naar openheid zat. Hij drong er bij Freud op aan hem in analyse te nemen. Freud stemde er uiteindelijk in toe, maar beëindigde de analyse om onduidelijke redenen voortijdig. Hun relatie zou daar niet onder hebben geleden. Pas later kwam die meer onder druk te staan. In 1931 noemde Freud Ferenczi's 'kissing technique' een misdrijf, maar hun relatie bleef

standhouden tot Ferenczi's dood in mei 1933. De overige hoofdstukken vormen een merkwaardige toevoeging aan het voorafgaande. Yves Lugin en Michael Larivière bespreken in twee bijdragen de ambivalente relatie die Lacan met Ferenczi had. Lacan verwierp Ferenczi's ideeën, maar beweerde wel dat hij in de geest van Ferenczi sprak. Howard Bacal bespreekt de wijze van superviseren door Michael Balint, een analysant van Ferenczi die hem altijd trouw is gebleven. Balint betrok de tegenoverdracht van de supervisant in zijn supervisies. Hij ging ervan uit dat de analytische situatie het resultaat is van een specifieke interactie tussen de overdracht van de patiënt en de tegenoverdracht van de analyticus. Dit zou uniek zijn voor de *Budapest School*. Bacal verzuimt te refereren aan overeenkomstige ideeën over het *szenisches Verstehen*, *enactment* en *cocreatie*. Arnold Rachman voert eveneens argumenten aan voor het bestaan van de *Budapest School*. Hij stelt in twee afsluitende hoofdstukken dat analytici het incesttrauma negeren en zich zo schuldig maken aan 'confusion of tongues', daarmee verwijzend naar Ferenczi's bekende artikel *The Confusion of Tongues between adult and children*. Ontkennen van incest wijst op identificatie met de agressor, een afweermechanisme dat voor het eerst beschreven is door Ferenczi. De *Budapest School* kenmerkt zich door het 'confusion of tongues paradigm' en zou wél oog hebben voor het werkelijke trauma in de relatie tussen kinderen en volwassenen. Rachman maakt hiermee een karikatuur van analytici en van ontwikkelingen in analytische theorieën sinds Freud afstand nam van de verleidingstheorie. Mijns inziens heeft hij wel gelijk als hij stelt dat analytische theorieën tekortschieten in verklaringen voor daadwerkelijke trauma's. Dit boek gaat over Ferenczi, een analyticus die discutabele experimenten uitvoerde, maar waardevolle ideeën heeft geopperd. Als een van de eerste analytici bracht Ferenczi tegenoverdracht nadrukkelijk onder de aandacht. Op welke wijze dit van invloed is geweest op ideeën over tegen-

overdracht als instrumente en op de ontwikkeling van de tweepersoonspsychologie blijft in dit boek onduidelijk. Tot een samenhangende theorie, laat staan een paradigma, is hij niet gekomen. Van een alternatief voor de freudiaanse traditie is dan ook geen sprake. Mijns inziens maakt dit boek zijn pretenties niet waar. Behalve Dupont en Haynal slagen de overige auteurs er nauwelijks in mijn aandacht vast te houden. De verschillende hoofdstukken vormen een rommelig geheel en overtuigen mij er bovendien niet van dat er in Boedapest een nieuw paradigma zou zijn ontwikkeld. Hoewel de analytici in dit boek de ideeën van Ferenczi onderschrijven, kan mijns inziens onmogelijk gesproken worden van de *Budapest School*, zoals de titel suggereert.

Op zoek naar het subject in de relationele school

Bespreking van

Robin S. Brown (2016). *Psychoanalysis beyond the end of metaphysics — Thinking towards the post-relational*. New York: Routledge. ISBN 978 11 3893 5181, 132 pp., £34.99

STÉPHANIE KOZIEJ

De titel voorspelt het al, *Psychoanalysis beyond the end of metaphysics — Thinking towards the post-relational* is een ambitieus boek. In slechts honderd pagina's tracht Robin Brown een van de meest dringende thema's in de hedendaagse — toch voornamelijk Amerikaanse — psychoanalyse op te lossen. Hij stelt dat de relationele school de psychoanalyse van veel belangrijke inzichten voorziet, maar dat ze soms nog een sterke theoretische onderbouwing mist. In dit boek wil hij haar daarom voorzien van een (nieuwe) metafysica, voornamelijk

omtrent het statuut van het subject. Of hij hier geheel en overtuigend in slaagt zou ik niet direct zeggen, maar het levert alvast een leerzame, gewaagde en stimulerende leeservaring op. Vooral voor hen die interesse in de relationele psychoanalyse tonen — vanuit genegenheid, of eerder vanuit scepticisme — is dit boek een aanrader. Op een genuanceerde manier legt Brown in drie hoofdstukken en een coda uit waar deze relationele school voor staat. Hij contextualiseert haar genese, looft haar om haar focus op de kliniek, maar bekritiseert haar ook om haar theoretische tekortkomingen. Omdat Brown een zo volledig mogelijk plaatje wil schetsen, meandert hij door de intellectuele geschiedenis van de psychoanalyse en filosofie. Dit levert soms duizelingwekkende leestoestanden op, zeker wat betreft de twee eerste hoofdstukken. Wie bij de les blijft en met markeerstift en notaboekje zich een weg weet te banen door de vaak nogal droog en chaotisch gepresenteerde materie, wordt beloond in het derde en coda-hoofdstuk. Hier toont Brown zijn expertise en wordt zijn pen vlotter wanneer hij uit een nogal verrassende hoek een creatieve uitweg uit deze theoretische lacune presenteert: via het archetypisch denken van Jung. Brown is verbonden aan de Columbia universiteit in New York. In de Verenigde Staten, en vooral in New York, is de relationele school erg in opmars. In het eerste hoofdstuk legt Brown gedetailleerd uit hoe deze hedendaagse school ontstond door zich af te zetten tegen de klassieke freudiaanse psychoanalyse die ze bekritiseert voor haar zogenaamd monolithische theorie van het subject en de één-dimensionele bottom-down verhouding tussen analyticus en analysant. Als tegenreactie hierop kwam de relationele psychoanalyse naar voren met een alternatief. De nadruk wordt nu gelegd op de creatieve relatie die zich inter-relatueel en co-constructief ontpopt tussen analyticus en analysant. Maar, zo merkt Brown op, door teveel nadruk te leggen op de praktijk, worden de onderliggende theorieën op een